

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
PŘÍRODOVĚDECKÁ FAKULTA
KATEDRA ROZVOJOVÝCH STUDIÍ

Tereza JÚNOVÁ

**Vývoj ochrany přírody a chráněných území v subsaharské Africe se
zaměřením na jižní Afriku**

Bakalářská práce

Vedoucí práce: Mgr. Zdeněk Opršal
Olomouc 2011

Prohlašuji, že jsem zadanou bakalářskou práci vypracovala samostatně a že jsem uvedla veškerou použitou literaturu.

V Olomouci dne 30. dubna 2010

.....
podpis

Poděkování

Ráda bych poděkovala především vedoucímu své bakalářské práce Mgr. Zdeňku Opršalovi za jeho trpělivost, shovívavost a cenné připomínky. Dále bych chtěla vyjádřit velké díky své rodině za jejich podporu během studia a paní Martině Quinn-Byrne za čas, který mi poskytla k vypracování bakalářské práce.

OBSAH

Použité zkratky.....	5
Seznam obrázků a příloh.....	5
1 Úvod.....	6
2 Cíl práce.....	7
3 Metody zpracování.....	8
4 Vymezení regionu.....	9
5 Historický vývoj regionu.....	11
6 Počátky ochrany přírody	13
6.1 Počátky ochrany přírody v Africe	13
6.2 Sportovní lov	14
6.3 Koloniální praktiky ochrany přírody.....	15
6.4 První národní parky.....	16
7 Ochrana přírody po roce 1930.....	18
7.1 Zakládání parků po roce 1930.....	18
7.2 Ochrana přírody v době 2. světové války a po ní	19
7.2.1 <i>Soukromé ranče</i>	21
7.2.2 <i>Programy na vymýcení spavé nemoci a slintavky a kulhavky</i>	22
8 Ochrana přírody po získání nezávislosti po současnost	24
8.1 Zákon na ochranu přírody (1960)	24
8.2 Jihoafrický výbor na ochranu přírody a využívání půdy	25
8.3 Zákon o parcích a přírodě (1975)	26
8.4 Nové strategie a politiky ochrany přírody v 80. a 90. letech.....	27
8.5 Stručná charakteristika politiky ochrany přírody a turismu ve vybraných zemích jižní Afriky.....	29
8.5.1 <i>Jihoafrická republika</i>	29
8.5.2 <i>Mozambik</i>	31
8.5.3 <i>Namibie</i>	32
8.5.4 <i>Botswana</i>	33
8.5.5 <i>Zimbabwe</i>	34
9 Závěr.....	35
10 Přílohy.....	38
11 Shrnutí	40
Summary	41
Seznam literatury a zdrojů	42

Použité zkratky

DRK	Demokratická republika Kongo
ICDPs	<i>Integrated Conservation Development Projects</i> Integrované projekty na ochranu přírody a rozvoj
IUCN	<i>International Union for Conservation Nature</i> Mezinárodní unie ochrany přírody
JAR	Jihoafrická republika
NP	<i>National Park</i> Národní park
OSN	Organizace Spojených národů
MUNC	<i>Management and Use in Nature Conservation</i> Výbor zabývající se managementem v ochraně přírody
SARCCUS	<i>Southern African Commission for the Conservation and Utilization of the Soil</i> Jihoafrický výbor na ochranu a využívání půdy
UNEP	<i>United Nations Environmental Programme</i> Program OSN pro životní prostředí
WWF	<i>World Wildlife Fund</i> Světový fond na ochranu přírody

Seznam obrázků a příloh

Obrázek 1: Vymezení subregionu jižní Afriky	10
Tabulka 1 : Přehled získání nezávislosti států jižní Afriky	12
Tabulka 2: Rozsah přeměněných původních oblastí výskytu druhů v jižní Africe v polovině 80. let 20. století.....	22
Tabulka 3: Procento rozlohy země pod stupněm ochrany v porovnání se stupněm biologické rozmanitosti ve vybraných zemích jižní Afriky v roce 1999	28
Obrázek 2: Mapa chráněných území v Jihoafrické republice	30
Obrázek 3: Mapa chráněných území Mozambiku	31
Obrázek 4: Mapa chráněných území Namibie	32
Obrázek 5: Mapa chráněných území Botswany	33
Obrázek 6: Mapa chráněných území Zimbabwe	34
Obrázek 7: Mapa jižní Afriky v roce 1885.....	38
Obrázek 8: Mapa Jihoafrické republiky v roce 1995 a její bývalé provincie	39

1 Úvod

Subsaharská Afrika je region obrovských rozdílů, ať už z hlediska náboženství, jazykové různorodosti či přírodní rozmanitosti. Celý kontinent byl ve své historii i současnosti poznamenán řadou krvavých válečných konfliktů, při kterých zahynulo velké množství lidí. Vleklé a kruté války jsou jedním z faktorů, proč je subsaharská Afrika také jedním z nejchudších míst planety. Na druhou stranu oplývá nesmírným přírodním bohatstvím, které se snažilo, a stále snaží, využít k svému prospěchu mnoho cizích států. K současné podobě kontinentu velkou měrou přispěla kolonizace.

Jižní Afrika byla kolonizována již od poloviny 17. století, a to zejména Velkou Británií. Kolonizace měla dopad nejen na původní africké obyvatelstvo, které nemělo téměř žádná práva na vlastní půdu a bylo utlačováno, ale pozměněna byla i krajina, zejména nadměrným lovem zvířat a přeměňováním zalesněných ploch na zemědělskou půdu. Právě nádherná příroda, divoká zvířata a touha po objevování neznámého je to, co láká velké množství turistů, kteří každoročně navštíví tento kout světa. V očích mnoha lidí je jižní Afrika místem, kde z pohodlí auta mohou spatřit, jak spolu ve vzájemné symbióze žijí sloni, lvi nebo žirafy. Málokdo si však uvědomuje, co všechno předcházelo tomu, aby se tento křehký svět divoké přírody podařilo uchovat až do dnešní doby. Právě otázkou ochrany přírody se zabývá tato bakalářská práce.

Tématem práce je tedy vznik a vývoj konceptu ochrany přírody v jižní Africe. Práce dále popisuje zakládání chráněných území a národních parků, které podle mého názoru nejlépe charakterizují moderní představu o tom, jak ochrana přírody vypadá.

2 Cíl práce

Cílem této bakalářské práce je popsat a zanalyzovat vznik a vývoj konceptu ochrany přírody v regionu jižní Afriky. Práce si klade otázky jak a proč chráněná území vznikala a přibližuje, jaké dopady mělo vytvoření rezervací a národních parků na původní obyvatelstvo jižní Afriky.

Bakalářská práce mapuje historii ochrany přírodních zdrojů, dominantní v období prvního osídlování regionu, přes zakládání prvních chráněných území v době kolonizace až po ochranu biodiverzity, o kterou jihoafrické státy usilují od 60. let 20. století, kdy získaly nezávislost.

První dvě kapitoly seznamují čtenáře s geografickým vymezením regionu a jeho historickým vývojem. Především historické události jsou důležité k vytvoření ucelené představy o vývoji konceptu ochrany přírody v jihoafrickém regionu.

Třetí kapitola popisuje první doklady ochrany přírodních zdrojů a zakládání nejstarších chráněných území.

Čtvrtá kapitola je zaměřená na ochranu přírody v období 30. až 60. let 20. století. V tomto období nastal velký rozvoj turismu a vědy, který pomohl ke zvýšení tlaku na zakládání chráněných území. K ochraně přírody přispěly i mezinárodní konference o ochraně přírody. V této kapitole je ale také zmíněn program na vymýcení spavé nemoci, slintavky a kulhavky, který naopak způsobil velmi výraznou destrukci životního prostředí jižní Afriky.

Poslední (pátá) kapitola se týká rozvoje ochranných opatření v průběhu dekolonizace. Iniciativy mezinárodních organizací podpořily rozvoj ochrany přírody v regionu. Hlavním předmětem zájmu byla ochrana biologické rozmanitosti. Velmi stručně jsou zmíněny současné politiky na ochranu přírody ve vybraných zemích jižní Afriky a turistický ruch. Novodobá politika ochrany přírody v jižní Africe je značně obsáhlé téma, mohla by se mu tedy věnovat další práce. Proto je toto téma popsáno jen okrajově.

Součástí práce jsou i obrázky a tabulky pro přehlednější orientaci v tématu.

3 Metody zpracování

Při psaní práce jsem použila rešeršně – kompilační metodu, tj. vyhledání vhodných zdrojů, analýza informací a následná interpretace získaných dat.

Veškeré použité zdroje jsou psány v anglickém jazyce, což ztěžovalo vhodný překlad některých termínů. Původní názvy zákonů, chráněných území, oblastí a vydaných zpráv jsou proto napsány v závorkách za českým překladem, stejně tak některé těžko přeložitelné pojmy. Používány byly jak zdroje tištěné, tak i internetové.

Pro potřeby citace některých zdrojů byl zaveden systém poznámek pod čarou. Vysvětlení či konkretizace některých pojmů, které by čtenáři nemusely být ihned jasné, jsou také uvedeny v poznámkách pod čarou. Úplný seznam použité literatury a zdrojů je uveden na konci bakalářské práce.

Přímé citace jsou napsány kurzívou přímo do textu a dány do uvozovek. Kurzívou jsou označeny také důležité pojmy. Tučně jsou pak zvýrazněny klíčové dokumenty, události a pojmy. V závorkách jsou uvedeny výrazy, které plní funkci výčtu možností nebo které slouží k dovysvětlení předchozí informace.

Obrázky jsem převzala z internetových nebo knižních zdrojů a umístila je do textu nebo do přílohy za závěr práce. Tabulky jsem vytvořila na základě zjištěných informací nebo převzala přímo z původních textů a umístila do jednotlivých kapitoly.

4 Vymezení regionu

Jednoznačné vymezení regionu jižní Afriky neexistuje. Podle statistického oddělení OSN¹ se do regionu řadí Botswana, Lesotho, Namibie, Jihoafrická republika a Svazijsko. Encyklopedie Britannica² řadí k pěti zmíněným státům ještě Angolu, Malawi, Mozambik, Zambii a Zimbabwe. Členy Společenství pro rozvoj jižní Afriky (Southern African Development Community, SADC)³ jsou navíc i Demokratická republika Kongo, Madagaskar, Mauricius, Seychely a Tanzánie. Zařazení Demokratické republiky Kongo (DRK), Tanzánie, Seychel a Mauriciu mezi státy jižní Afriky je sporné. V publikaci *The World FactBook*⁴ je DRK zařazena mezi státy centrální Afriky a Tanzánie, Seychely a Mauricius jsou součástí východní Afriky. Nejednoznačné je i přesné zařazení Mozambiku. Severní část země je podle *The World FactBook* součástí východní Afriky, zatímco jižní část náleží do regionu jižní Afriky.

Geograficky dělí jižní Afriku od dalších regionů pás řek Cunene – Okavango – Zambezi⁵. Do jižní Afriky tedy patří: Botswana, Jihoafrická republika, Lesotho, Mozambik, Namibie, Svazijsko, Zimbabwe. Takové vyčlenění jihoafrického subregionu slouží především k potřebám přírodovědců a není nikde oficiálně potvrzeno. Z biogeografického hlediska můžeme tedy region popsat následovně. Jižní Afrika se rozprostírá na ploše⁶ 2 862 768 km². Terén je velmi různorodý, pokrývají ho lesy, savany a pouště. Pobřeží regionu je nízké nadmořské výšky, zatímco například v Lesothu dosahuje nejnižší položené místo země výšky 1 400 m nad zemským povrchem⁷. Jižní Afrika je také jedním z nejpestřejších míst planety z hlediska biologické rozmanitosti. Podle IUCN⁸ se na území jižní a východní Afriky nachází sedm (z celkového počtu osmi na africkém kontinentu) nejpřísněji chráněných oblastí světa (tzv. *biodiversity hotspots*⁹). V samotné jižní Africe jsou to pak tři oblasti¹⁰.

Pro účely bakalářské práce budu v dalších kapitolách pracovat se zeměmi, které jsou od zbytku Afriky odděleny geografickými podmínkami. Na následující straně je v obrázku 1 znázorněno toto vymezení regionu.

1 UNSTATS (2011)

2 Encyclopaedia Britannica (2011)

3 SADC (2011). Společenství bylo založeno v roce 1980 a klade si za cíl dosáhnout vysokého stupně hospodářského rozvoje regionu, dosaženého prostřednictvím vzájemné spolupráce mezi jednotlivými členy organizace.

4 *The World FactBook* (2011)

5 Newman (2002): s.10

6 Rozloha je vypočítána na základě údajů z publikace *The World FactBook* (2011)

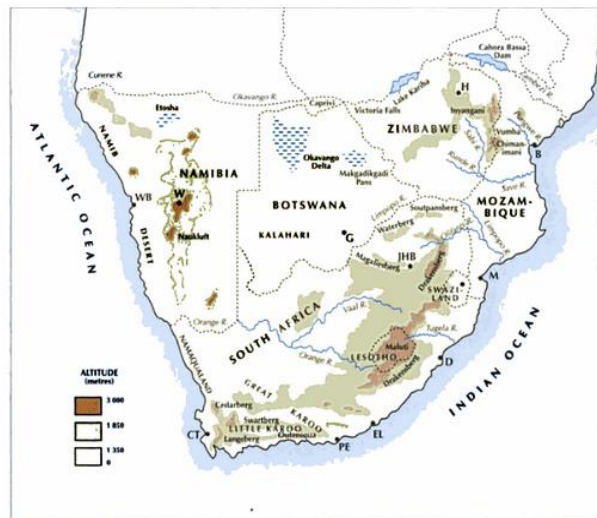
7 *The World FactBook* (2011)

8 IUCN (2011)

9 *Biodiversity hotspots* jsou místa s vysokým výskytem endemických druhů rostlin a živočichů, kterým však hrozí ztráta přirozeného habitatu.

10 Cape Floristic Region (JAR), Succulent Karoo (Namibie/JAR) a Maputaland – Pondoland – Albany (Mozambik/Svazijsko/JAR) (Conservation International, 2011)

Obrázek 1: Vymezení subregionu jižní Afriky

(Zdroj: Newman, 2002)

5 Historický vývoj regionu

K prvnímu kontaktu mezi Afrikou a Evropou došlo na konci 15. století. Portugalští mořeplavci hledající cestu do Indie, obeplouvali africké pobřeží v místech, kde je dnes Mozambik a někteří se tam i usadili. V roce 1510 Portugalci objevili neobydlený ostrov Mauricius. O zhruba 100 let později využívali jižní cíp afrického kontinentu holandští mořeplavci k doplnění zásob na cestě do východní Asie (Diagram Group, 2003). V roce 1652 zřídil ředitel Východoindické společnosti Jan van Riebeck zásobovací stanici na mysu, kde se nyní nachází Kapské město. Holanďané a poté i Britové objevovali a postupně osídlovali jižní Afriku od poloviny 17. století až do 19. století. Někteří námořníci Východoindické společnosti se v Africe usadili a stali se farmáři. Těmto farmářům se říkalo *Búrové* a dětem Búrů, narozených v Africe, *Afrikaners* (Diagram Group, 2003).

Britové převzali kontrolu nad Kapskou oblastí v roce 1806, kdy koupili kolonii od Holanďanů. Zahájili tak éru kolonizace, během které došlo k mnoha krvavým válkám. Búrové bojovali proti Zulům a zabrali jejich území, které pojmenovali *republika Natalia*. Přístav Natal, dnešní Durban, anexovali v roce 1842. (Diagram Group, 2003). O rok později si Búrové násilím připojili i celé území Natalia, které se stalo provincií Natal. V roce 1852 vyhlásili Búrové Jihoafrickou republiku, později Transvaal. O dva roky později byl vyhlášen Oranžský svobodný stát (*Orange Free State*). Během 19. století přicházeli do Afriky s cílem získat co nejvíce kolonií, i další evropské kolonizátory. Hlavním důvodem jejich příchodu bylo objevení zlatých a diamantových dolů v jižní Africe (oblast Vaal Valley). Britové zabrali diamantové doly v dnešní Jihoafrické republice a zlatá pole v dnešní Botswaně během 60. a 70. let 19. století. Mozambik se stal portugalskou kolonií v roce 1885 pod názvem Portugalská východní Afrika (Diagram Group, 2003). Rok předtím němečtí kolonizátory prohlásili za svoji kolonii Německou jihozápadní Afriku, dnešní Namibii. Pouze malou enklávu Walvis Bay anexovali Britové. V roce 1888 Britská jihoafrická společnost, vedena Cecilem Rhodesem, získala od krále práva na těžbu minerálů v dnešním Zimbabwe. V 90. letech 19. století Britská společnost porazila v boji o zdroje Afrikaners, převzala kontrolu nad územím a pojmenovala ho Rhodesie. O několik let později byla Rhodesie rozdělena na Severní Rhodesii, dnešní Zambii, a Jižní Rhodesii, dnešní Zimbabwe. Ostrov Madagaskar byl kolonizován Francouzi od roku 1895.

Do roku 1910 byla celá jižní Afrika kolonizována evropskými dobyvateli a nastalo období „*bílého práva*“ (Diagram Group, 2003). Britové spojili čtyři teritoria jižní Afriky – Kapsko, Natal, Oranžský svobodný stát a Transvaal – aby vytvořili Unii Jižní Afriky. Černí obyvatelé neměli v Transvaalu a Oranžském státu žádná politická práva. V roce 1948 byl v dnešní Jihoafrické republice zaveden apartheid. Po okupaci Jihoafrickou republikou byl rasistický režim zaveden v Namibii, Lesothu a Svazijsku. Rasistická politika ovlivnila také politický systém v jihozápadní Africe. Bělošská vláda vytvořila ze států Severní Rhodesie, Jižní Rhodesie a Nyasalandu (dnes Malawi) centrální africkou federaci. V Mozambiku byl od 20. let 20. století zaveden tzv. *asimilační systém* a od 50. let se země stala zámořskou provincií Portugalska. Prostřednictvím asimilačního systému byli Afričané tlačeni k získání portugalského občanství. Kdo tak nechtěl udělat, byl diskriminován. Od 60. let 20. století získávala mnohá území v jižní Africe svoji nezávislost. Přehled států a rok získání

nezávislosti je uveden v tabulce 1.

Tabulka 1: Přehled získání nezávislosti států jižní Afriky

STÁT	KOLONIÁLNÍ MOCNOST	ROK OKUPACE	ROK NEZÁVISLOSTI
Botswana	Británie	1885	1966
Jihoafrická republika	Nizozemí, Británie	1652	1961
Lesotho	Británie	1868	1966
Madagaskar	Francie	1895	1960
Mauricius	Francie, Británie	1715	1968
Mozambik	Portugalsko	1505	1975
Namibie	Německo, Jižní Afrika	1884	1990
Svazijsko	Británie	1894	1968
Zimbabwe	Británie	1890	1980

(zdroj: History of Africa: History of Southern Africa, 2003)

Obrázek 7, zobrazující uspořádání jižní Afriky z roku 1885 je možné nalézt v příloze. Obrázek 8 je mapou Jihoafrické republiky v roce 1995 s názvy jejích bývalých provincií a je uvedena také v příloze práce.

6 Počátky ochrany přírody

Určitá chráněná území existovala již ve starověku, především na Blízkém východě a Asii. Chráněna byla posvátná místa, například lesíky, mohyly, kopce apod. Využívání a jakákoliv forma těžby v těchto místech byla zakázána.

První doložené opatření ochrany přírody pochází z Indie ze 4. století př. n. l. Vstup na posvátná místa byl zapovězen všem lidem, kromě tradičních léčitelů nebo šamanů. V Evropě jsou doložena území požívající ochranu později, ikdyž lze předpokládat, že existenci posvátných míst u starších evropských kultur (např. posvátných hájů u Keltů). V knize *Making Parks Work* (Terborgh a kol., 2002) se uvádí příklad ze starověkého státu Benátsko, kde byly založeny rezervace pro jeleny a divoká prasata, a to ještě dříve, než vzniklo samotné město Benátky v roce 726. Příkladem právní normy, zaměřené na ochranu lesních porostů, je Lesní právo (Forest Law), které vydal král Canute v 11. století ve Velké Británii.

Nutnost nalézt nové cesty v soužití lidí s přírodou byla podle Terborgha a kol. (2002) obecně důvodem, proč se příroda začala chránit a proč se začala zakládat chráněná území. Vznik chráněných území předpokládal existenci národů v moderním smyslu suverénních států (Terborgh a kol., 2002). Chráněná území se ve větší míře začala zakládat po industriální revoluci. V důsledku industriální revoluce došlo k velkým změnám krajiny a životního prostředí. Lidé si uvědomili nutnost ochrany rychle se ztrácejících hodnot přírody.

Termín národní park byl poprvé popsán na počátku roku 1832 americkým umělcem a objevitelem Georgem Catlinem jako: „*místo, kde žije člověk a zvíře v celé své přirozené kráse divokosti a svěžesti společně*“ (Terborgh a kol., 2002: 32). Prvním národním parkem na světě se stal Yellowstonský národní park v roce 1872 ve státě Wyoming v USA.

6.1 Počátky ochrany přírody v Africe

První zmínkou ochrany přírody v jižní Africe bylo omezení lovu v oblasti mysu Dobré naděje v roce 1656 (Brynard, 1977 citováno z Child, 2004). Počáteční motivy byly utilitární, zaměřené na ochranu těch přírodních zdrojů, které měly značnou cenu pro kolonizátory (zejména lesní porosty). Z počátku se chránily především lesy (například z roku 1811 pochází opatření pro ochranu lesů v okolí Plettenbergského zálivu), později se ochrana rozšířila také na mokřady a zemědělskou půdu. Přesto do roku 1830 došlo k velké deforestaci v řadě britských koloniích. Do poloviny 19. století se koncept ochrany přírodních zdrojů na území dnešního Západního Kapska rychle šířil, proces vyvrcholil vyhlášením první velké rezervace v Africe v roce 1886, v oblasti **Knysna a Tsitsikamme** (dnes jsou tyto oblasti spojeny v Garden Route National Park)¹¹. Hlavním důvodem pro zřízení rezervací bylo zamezení vyčerpání obnovitelných zdrojů, především lesů, které hrály velkou roli v rozvoji regionu.

Od počátku 19. století se lovci, dobrodruzi, misionáři nebo obchodníci usazení v Africe, začali přemísťovat za hranici bílého osídlení. Využívali přírodu jednak komerčně nebo pak také pro zábavu ve formě

11 South Africa National Parks (2011)

sportovního lovu. Často tak (i za pomoci místních komunit) bylo zabito mnoho zvířat a narušována divočina. Jak píše Jane Carruthers, ničení divočiny nebylo považováno za kriminální čin, bylo vlastně „nemorální a nepatriotické nevyhubit divokou zvěř, protože čištění země takovým způsobem vlastně podporovalo zemědělství a uspišilo proces zcivilizování“ (1995: 11, citováno z Suich, 2009). Přístup původních obyvatel k přírodním zdrojům nebyl postaven na rychlé exploataci přírodních zdrojů, naopak tyto zdroje byly využívány udržitelně pro vlastní potřebu. Do příchodu evropských kolonizátorů byla hustota obyvatelstva poměrně nízká a přírodní zdroje postačily pro naplnění potřeb místních komunit. Tradiční obyvatelé byli schopni zdroje využívat efektivně a používali tradiční lovecké techniky které bránily nadměrnému lovu. To vše umožňovalo žít původním africkým národům v relativní harmonii s přírodou. Nepotřebovali proto ani žádné instituce k ochraně přírody a prostředí, ve kterém žili.

Legislativně byla ochrana přírodních zdrojů ukotvena během 19. století. První zákon na ochranu divočiny pochází z roku 1858, vyhlášený v republice Transvaal. Důvody jeho vzniku byly politické a utilitární (Suich, 2009). Bylo nutné zajistit udržitelné výnosy z divoké přírody pro ekonomické účely, především ochránit zemědělskou půdu a pastviny. Politici tím chtěli předejít tomu, aby domorodí Afričané využívali přírodní zdroje pro svoji vlastní obživu, ačkoliv zájmy původních obyvatel jsou stejně důležité jako využívání přírody pro ekonomické účely.

Ochrana divoké přírody se stala velkým tématem v západním světě na konci 19. století. V dubnu roku 1900 svolaly koloniální mocnosti **Londýnskou konferenci** (Convention on the Preservation of Wild Animals, Birds and Fish in Africa, IUCN, 2006), která byla vedena Německem (Suich, 2009). I když žádná ustanovení přijatá na konferenci nevstoupila nikdy v platnost, výsledkem konference podle Suich (2009) bylo, že se kontrola nad divokou přírodou centralizovala do rukou státu. Také došlo ke zvýhodnění sportovního lovu před komerčním využíváním divoké zvěře, v důsledku čehož bylo podpořeno zakládání rezervací pro účely sportovního lovu.

6.2 Sportovní lov

I před kolonizací původní obyvatelé věděli, že Afrika je bohatá na zdroje. Jednotlivé vrstvy afrických společností měly rozdílný přístup ke zdrojům. Místní komunity byly rozděleny do skupin, z nichž každá lovila jen ve své lovecké oblasti. Dominantní klany a třídy se snažily o vybalancování svých zájmů o přírodní zdroje a proto nedocházelo k jejich nadměrnému vyčerpávání. Povolení k lovu bylo v rukou místních vládců. Králové vydávali povolení k zakládání loveckých revírů, kam byl vstup prostým lidem zakázán. Například král Lobengula nechal založit královský honební revír na řece Shangani v dnešním Zimbabwe (Terborgh a kol., 2002). Revíry sloužily k ekonomickým účelům (zejména pro obchod se slonovinou) pro vládnoucí elity. Naproti tomu v Evropě či v Severní Americe plnily různé typy rezervací spíše zábavní nebo vzdělávací funkci. Nejstarší moderní rezervací v Africe je dnešní **Hluhluwe – Umfolozi**, založená v roce 1895. V době jejího vzniku sloužila ke sportovnímu lovu vládnoucím politikům a příslušníkům armády (Murombedzi, 2003).

Podle autorů knihy *Decolonizing Nature* (Adams, Mulligan, 2003) mělo šíření evropského lovu tři fáze.

V první fázi (přibližně od poloviny 19. století) byli hlavním předmětem zájmu lovců slonovina, kůže a kožešiny. Obchod s těmito komoditami se uskutečňoval mezi Evropany a africkými vládci. Afričtí králové vydávali povolení k lovu výměnou za dary a zbraně od evropských lovců. Také vybírali daně; určité procento z ulovené zvěře jako poplatek za umožnění lovu (Mackenzie, 1988, citováno z Murombedzi, 2003). Ve druhé fázi sloužila ulovená zvěř jako zdroj obživy pro kolonisty, maso bylo například distribuováno stavitelům železnic a misionářům. V poslední fázi došlo k rozvoji sportovního lovu. Evropští sportovní lovci byli posedlí získat trofeje afrických zvířat. Kolonizátoři s sebou do Afriky dovezli i bažanty a jeleny, kteří byli chováni v samostatných rezervacích. Tyto rezervace byly zřízeny pouze pro bílé lovce. Tím, že v nich byl umožněn lov jen bělošskému obyvatelstvu, se ještě více podpořilo rasové a třídní rozvrstvení africké společnosti.

Do poslední dekády 19. století tak byly rozsáhlé oblasti jižní Afriky, hlavně blízko center osídlení bělošskou populací a podél železničních tratí, byly téměř bez zvěře. Během první dekády 20. století čelili nadšenci a ochránci přírody, kteří chtěli zakládat rezervace pro účely sportovního lovu v Transvaalu a Kwa – Zulu Natalu, značnému tlaku ze strany farmářů a bílých osadníků. Búrští farmáři považovali rezervace za možný zdroj nemocí pro svůj dobytek, a bílí osadníci usilovali o těžbu zlata v oblastech zamýšlených rezervací.

6.3 Koloniální praktiky ochrany přírody

Ačkoli evropští lovci a kolonizátoři vyhubili mnoho zvířat a především v oblastech při pobřeží téměř vyčerpali přírodní zdroje (lesy, vodní zdroje), bílí lovci byli mezi prvními ochránci přírody. Lov byl kontrolován povolenkami získanými od britské koloniální správy a druhy ceněné pro trofeje byly úmyslně chráněny. Velká zvířata (antilopy, buvoli, lvi) byla zvýhodňována a oproti ostatním druhům (ptáci, hlodavci) k nim měl přístup jen bílý člověk. Po vyhubení velkého množství zvěře, když už lovci neměli v řadě oblastí téměř co lovit, se objevil koncept kontrolovaného lovu. Stalo se tak v roce 1886, kdy byl přijat Zákon o zachování divoké zvěře v Kapsku (Cape Act for the Preserving Game) (Adams, Mulligan, 2003). Myšlenka územní ochrany přírody ve formě chráněných území byla z Evropy rozšířena do britských teritorií v roce 1891. V roce 1892 vznikla **rezervace Sabi**. O její založení se zasloužil i prezident republiky Transvaal Paul Kruger, na jehož počest byl později pojmenován Krugerův NP a jehož byla rezervace Sabi předchůdcem. Správci z koloniálních mocností se pokoušeli omezit lovení domorodými Afričany například kontrolou střelných zbraní. Také byly v tradičních loveckých oblastech místních obyvatel zřizovány rezervace, přičemž tradiční způsoby lovu pomocí pastí, oštěpů, luků a šípů byly označeny za primitivní a barbarské. Naproti tomu bílí lovci zabíjeli zvířata rychle a „čistě“ svými puškami. Domorodí lovci však museli nadále lovit zvěř pro vlastní obživu, podle nových práv ale bylo jejich počínání hodnoceno jako pytláctví.

Na konci 19. století byla africká příroda vnímána Evropany nejen jako něco čistě odlišného od západní společnosti, ale byla také v opozici ke kultuře, městu, průmyslu a technické a lidské práci (Adams, Mulligan, 2003). Pro Evropany znamenaly otevřené africké savany „ztracený ráj“, který bylo nutno ochránit a zachránit. Přežití velkých savců vyvolalo iluzi, že Afrika je místo, kde příroda ještě zůstala v původním a nepoškozeném stavu. Na Afriku se pohlíželo jako na „přírodnější“, než byla městská a industriální krajina

v Evropě či v Severní Americe. Součástí přírody byli také „tradičně žijící“ Afričané.

Koloniální přístup k ochraně přírody se od tradičního způsobu využívání přírody značně lišil. Původní obyvatelé žili v neustále interakci s divokou přírodou, byla pro ně typická velká znalost prostředí, ve kterém žili a které využívali. Naproti tomu úředníci britských kolonií se snažili oddělit obyvatele od divoké – nelidské – přírody. Zvířata žila v rezervacích a střílela se jako „problémová“, když překročila hranice, vytyčené vládou, a vyplenila úrodu. Domorodí lidé byli drženi mimo hranice chráněných území a kontrolováni pomocí polovojenských protipytláckých jednotek. To samozřejmě vyvolávalo konflikty mezi lidmi, usazenými v blízkosti rezervací, a vládou.

Koloniální ochrana přírody vycházela z vědeckého pojetí objevování a analýzy prostředí. Koloniální úředníci potřebovali nástroj, který by vedl k zachování stavu přírody, protože se obávali možných dopadů na zemědělství, způsobených nedostatečným množstvím vody. Pappe (1862, citováno z Child, 2004) poznamenává, že ochrana byla zaměřena především na zachování lesů, které jsou důležité pro zadržování vody. Do jižní Afriky byli vysláni britští královští botanici, kteří prováděli výzkum v kapské provincii. Po vydání zprávy Komise pro prošetření rozsahu a stavu zalesněných ploch v kolonii v roce 1880 (Commission to enquire into and report on the extent and condition of forest lands in colony) (Grove, 1987, citováno z Child, 2004) se hlavním představitelem v oblasti ochrany přírody stala provincie Natal. V tehdejší době byla tato zpráva převratným mezníkem, protože mimo jiné garantovala Zulům vlastnická práva k jejich tradičním územím, kde mohli provozovat zemědělství. Tato zpráva byla také impulsem k vydání zákonů na vytvoření lesních rezervací v Botswaně, Malawi, Zambii a Zimbabwe (Child, 2004).

6.4 První národní parky

Velkoplošné rezervace jaké známe dnes, byly původně zakládány v oblastech, ve kterých žilo jen málo lidí, a které byly z ekonomického hlediska prakticky bezcenné, nebo neměly využití pro člověka (uvádí se termín *neužitečná země*). Národní parky se staly hlavní formou chráněných území po vydání Yosemite Act (1864) a Yellowstone Park Act (1872) v USA (Adams, Mulligan, 2003). Historie moderních parků však od počátku nebyla založena na zájmech a potřebách místních obyvatel. Původní obyvatelé byli z chráněných území vyčleněni. Vymírání velkých afrických savců bylo impulsem k zakládání národních parků v subsaharské Africe. Za hlavní příčinu vymírání zvířat považovali koloniální správci lov domorodých Afričanů. Největší zájem o ochranu přírody měli bílí lovci, kteří přitom sami lovili zvěř ve velkém množství.

Zakládání národních parků v Africe bylo výsledkem iniciativy vůdčí osobnosti, spíše než důsledkem vědeckého poznání. Předseda vlády Jižní Rhodésie Cecil Rhodes koupil soukromě půdu a předal ji národu jako dva parky (jedním z nich je dnešní NP Matopo) ve své závěti v roce 1902 (Child, 2004). Prvním národním parkem v celé Africe se stal **Krugerův národní park**¹² (nazvaný na počest prezidenta Transvaalu Paula Krugera), založený v roce 1926 v Jihoafrické republice. Ke zřízení parku došlo na základě aktivit správce rezervace Sabi Jamese Stevenzona – Hamiltona. Hamilton pokládal přírodu za dědictví, které patří

12 Park vznikl spojením dvou rezervací – Sabi a Singwitsi.

britské říši jako celek. Zasazoval se o to, aby byl lov v rezervacích zcela zakázán. Parky měly ochránit zvířata před pytláky a před dalším zabíráním půdy. Hamilton také zcela nesouhlasil s názorem, že lidské osídlení je v rezervacích nepřipustné a může mít fatální dopady na krajinu. Během jeho dlouhého funkčního období jako správce národního parku (1902 – 1946) došlo k celkové transformaci přístupu k divočině. Divoká příroda už nebyla pokládána za utilitární komoditu, ale ceněna byla její estetická hodnota (Suich, 2009). V roce 1929 vyhlásila vláda Jižní Rhodésie první národní park v zemi, Matopo. Veškerá fauna a flóra, vyskytující se v oblasti národního parku, byla chráněna pro účely vědy, vzdělání a chráněna byla také estetická kvalita území. Ve stejný rok byl přijat Zákon o ochraně divokých zvířat a ryb (Game and Fish Preservation Act).

O konceptu ochrany biodiverzity a ekologie jako vědy nebyla v těchto formativních letech v legislativě žádná zmínka. Zakládání a management parků byly tedy ponechány v rukou úřednické vlády, která nevěděla, jak dostatečně přírodu chránit a udržitelně využívat. Podle Terborgha (2002) docházelo obecně k zakládání chráněných území ze dvou důvodů. Prvním důvodem byla velká ztráta druhů zvířat nebo krajiny. Druhým důvodem bylo založení parků k užítku lidí (buď pro zábavu anebo k vědeckým účelům). Parky vznikaly většinou až poté, co ostatní techniky k ochraně prostředí (například zákaz komerčního lovu nebo omezení vstupu do rezervací) selhaly, nebo pokud byla hrozba vyhynutí druhu vnímána jako velmi reálná a akutní. Ačkoliv jsou parky v dnešní době obecně oblíbené, rozdílné zájmy ve využívání krajiny mezi místními obyvateli a vládou byly zdrojem rozepří na počátku jejich vzniku. Koloniální správy chtěly prosazením vzniku parků v první řadě dokázat moc nad původním obyvatelstvem, které bylo z užívání chráněných území vyloučeno (Terborgh, 2002). V subsaharské Africe sehrály národní parky hlavní úlohu v ochraně biodiverzity a přírodních zdrojů v druhé polovině 20. století.

7 Ochrana přírody po roce 1930

Období ochrany přírody ve 30. až 60. letech 20. století je charakterizováno dvěma novými přístupy k využívání divoké přírody. Jedním z přístupů je vidění přírody jako místo pro rekreaci turistů. Druhým způsobem nakládání s přírodou je její využití pro vědecké účely.

Věřilo se, že je možná restrukturalizace přírody a její ovládnutí tak, aby sloužila potřebám a touhám lidstva. A věda byla mechanismus, jak toho dosáhnout. Podle evropského přesvědčení existuje dualismus mezi člověkem a přírodou. Příroda je tu jako zdroj, který slouží lidem a divočina jako výzva pro racionálně uvažující lidstvo ji dobýt (Adams, 2003, citováno z Murombedzi, 2003). Nyní se obecně věří, že Evropany nebyli kolonizováni pouze Afričané, ale i příroda (Murombedzi, 2003, citováno z Plumwood, 2003). Evropský antropocentrismus viděl původní obyvatele jako „*primitivní a méně uvědomělé*“. Stejně i jejich země byla oblastí *racionálního nedostatku* – nevyužívaná a prázdná. Koloniální ochrana přírody měla svůj původ v romantické představě o svobodě. Nicméně rozvojem vědy mohlo být dosaženo toho, aby se příroda uzpůsobila pro zábavu lidí a zisk.

7.1 Zakládání parků ve 30. letech

Zakládání parků mělo ve 30. letech dva hlavní důvody - ochránit přírodu a poskytnout místo k rekreaci.

V této době však vznikly také malé rezervace s cílem chránit určité druhy zvířat. V roce 1931 byly v Jihoafrické republice (v tehdejší době Jižní Africe) založeny například Národní park horské zebry (Mountain Zebra National Park), Národní park Bontebok, zaměřený na ochranu buvolců, a sloní národní park Addo (Addo Elephant National Park) (Suich, 2009). Tyto parky byly podobné dnešním zoologickým zahradám nebo farmám na chov divokých zvířat (krokodýlí nebo pštrosí). 30. léta byla také počátkem vytváření rezervací pro turistické účely. Snaha ukazovat reprezentativní jedince oblíbených zvířat turistům vedlo k manipulaci s místem a charakterem výskytu druhů. Lesy se vypalovaly s cílem vytvořit „kousek zeleně“ (*green bite*) a umělé vodní plochy pro zvířata byla používána k jejich přilákání a zviditelnění pro návštěvníky.

Důležitými faktory pro vznik národních parků po roce 1930 byly také mezinárodní iniciativy, například založení Amerického výboru pro mezinárodní ochranu divoké přírody (American Committee for International Wild Life Protection) nebo svolání Londýnské konference 1933 a 1938 (Suich, 2009). Na základě **Londýnské konference** z roku 1933 se měnil přístup k hospodaření s přírodou. Přijata byla Konvence vztahující se na zachování fauny a flóry v jejím přirozeném stavu (Convention Relative to the Preservation of Fauna and Flora in their Natural State) (IUCN, 2006). Nově byla do ochrany přírody zahrnuta i ochrana rostlinných druhů. V konvenci se uvádí, že chráněná území v Africe vznikají jako forma národních parků a rezervací. Národní park je v konvenci (citováno z Child, 2004: 115) definován jako místo, které je:

„založeno pro propagaci, ochranu a zachování z důvodu estetického, geologického, prehistorického, historického, archeologického nebo jiného vědeckého zájmu ku prospěchu nebo zábavě veřejnosti“

a v související klauzuli:

„veřejnosti by pokud možno měla být poskytnuta zařízení ke zkoumání fauny a flóry v národních parcích.“

V národních parcích se chrání mimo jiné druhy, které mají ekonomickou hodnotu a jsou ceněny pro trofejní lov (IUCN, 2006). Po přijetí konvence se trofejní lov stal sportem elit. Zvěř byla chráněna, aby poskytla možnosti pro volnočasové aktivity vyvoleným (určeným podle rasy a třídnosti). Legislativně bylo ukotveno, že se chránily ty druhy, které byly zajímavé pro bělošskou elitu a byl k nim taktéž omezený přístup. Možnost kontaktu se zvířaty znamenal určitou společenskou prestiž. Třídní postavení bylo klíčové pro udělení povolení nutné pro vstup do rezervací bílé populaci. Omezený vstup do rezervací rozvinul sociální nerovnosti uvnitř africké společnosti (Murombedzi, 2003). Narůstal také zájem zahraničních turistů, kteří byli schopni a ochotni zaplatit za povolení ke vstupu do rezervací. Objevila se tak nová forma kontaktu se zvířaty: safari. S příchodem turistů se objevila snaha měnit původní poslání chráněných rezervací - nově se měla chráněná území stát zdrojem příjmů z turistického ruchu. Vlády se proto snažily zakládat nové rezervace a národní parky. Hranice parků byly ale vymezeny s nedostatečným zohledněním ekologických zákonitostí a procesů, jako je migrace nebo sezonní tahy, a to především proto, že v době vzniku rezervací nebyly o ekologických nárocích různých druhů téměř žádné informace. Mnoho přirozených procesů v přírodě bylo narušeno také populačním růstem obyvatelstva. Národní parky plnily i rekreační funkci. Bílí Afričané cítili nostalgii po prostoru, proto hledali „zóny primitivity“ (Brooks, 2005), které chráněná území nabízela. Ještě větší oblibu národních parků umožnil rozvoj železnice a automobilové dopravy. Národní parky a rezervace se stala místy národního zájmu (Suich, 2009).

7.2 Ochrana přírody v době 2. světové války a po ní

V době 2. světové války došlo ke změně vedení rezervací relativně mírnými koloniálními úředníky do podoby více omezujícího stylu managementu. Cílem bylo vyloučit místní lidi z užívání divoké přírody uvnitř rezervací a na kontrolu vstupu domorodých Afričanů byly založeny nové instituce. Na počátku války byly rezervace sice místem pracovních příležitostí pro místní Afričany a ti měli dovoleno lovit zvěř pro vlastní obživu, ale brzy se objevily první ohrady, které domorodé obyvatelstvo odloučily od přístupu k divoké přírodě uvnitř rezervací. Vstoupit do rezervací bylo pro původní obyvatele ještě složitější a pytláčení se postihovalo důrazněji.

Dominantní postavení státních úředníků zodpovědných za ochranu přírody po válce ještě zesílilo.

S rozvojem znalostí o problematice ochrany přírody nastalo také období zakládání specializovaných profesních agentury na ochranu přírody. Divoká příroda sloužila vědeckým botanikům k výzkumu a měla

estetickou hodnotu pro běžné uživatele. Zájem o budování chráněných území měli bílí farmáři, kteří v soukromých rezervacích viděli potenciální zdroj příjmu od turistů. Samotná koloniální vláda měla také zájem o vytváření chráněných území, hlavně z možného dopadu sucha a půdní eroze na farmaření. Závazky vlády k ochraně přírody ale zkolabovaly ve chvíli, kdy se možná rizika dopadu sucha na úrodu snížila. Vědečtí úředníci, pověřeni ochranou přírodních zdrojů, sice pracovali v národním zájmu pro stávající systém, ale zvýhodňovali své profesní cíle kdykoliv k tomu vznikla příležitost.

Po 2. světové válce začíná éra vědy, budují se sítě rezervací a zintenzivňuje se ochranná politika. V roce 1948 byla založena Mezinárodní unie ochrany přírody (IUCN)¹³. Po **konferenci v Johannesburgu** v roce **1949** byly založeny vědecké organizace nejen v britských, ale i francouzských a belgických koloniích (Adams, 2003). Jižní Afrika představovala model pro vytváření organizací ve zbytku britských kolonií a mnoho dnes známých parků vzniklo v poválečném období. Vědci začali dávat vážný pozor na způsob, jakým běžní lidé využívali prostředí, ve kterém žili. Ve vědeckých kruzích se mluvilo o konceptech *únosné kapacity prostředí a kritické hustoty zalidnění* (Adams, 2003). Vědci vědomě zdůrazňovali hrozby místního zemědělství a chovu dobytka na stav přírody.

Vysoký mezinárodní tlak podnítil část koloniálních vlád k zakládání nových národních parků a zintenzivnění ochranných politik. Vytváření chráněných území se stalo součástí programu politických systémů. Díky **Zákonu o národních parcích** (National Parks Act) z roku 1949, vydaném v Jižní Rhodésii, vznikají vládní ministerstva, zodpovědná za management národních parků a ochranu divoké přírody, a to i mimo chráněná území (Murombedzi, 2003). Obvykle to byly vysoce profesionální agentury, technického směru, s malým počtem zaměstnanců. Na základě zákona byla místa s určitým typem ochrany rozdělena do 6 kategorií:

- národní parky
- botanické rezervace
- botanické zahrady
- chráněná území
- safari
- rekreační parky

V Jižní Rhodésii byla vlastníkům půdy a farmářům odepřena šance profitovat ze zdrojů divoké přírody na jejich vlastních pozemcích.

Primární formou ochrany přírody bylo od poloviny 50. let vytváření sítě rezervací zastupující jednotlivé ekosystémy, které jsou nezbytné pro zachování biologické rozmanitosti¹⁴ (Child, 2004). Životní prostředí muselo být chráněno z důvodu rostoucí populace a jejich potřeb pro osídlování dalších oblastí, a rapidní expanze zemědělství a technologie po 2. světové válce. Rostoucí ničení ekosystému určila i počátek éry

13 IUCN (2011)

14 Na rozdíl od evropského a amerického modelu byl africký model ochrany přírody zaměřen na ochranu ekosystémů. V západním světě se hlavní zájem ochránců přírody soustředoval na jednotlivé druhy a krajinu.

ekologů, která trvala až do 70. let. O tom svědčí i rozdělení koloniální ekologie podle Robina (citováno z Adams, Mulligan, 2003). V 19. století byla ekologie vědou o způsobu využívání přírodních zdrojů, na počátku 20. století vědou o osídlování území a v poválečné době byla vědou rozvoje ochrany přírody. Vznikaly nové postupy v oboru ekologie, například evaluace stavu půdní vláhý veldtů¹⁵, která je důležitá pro vztah rostliny – živočichové (Child, 2004). Toto období také přineslo vážné pokusy udržet integritu veškeré divoké přírody v ekosystémech. Byla zrušena obecná kontrola predátorů a zakázáno bylo umělé vytváření napajedel pro zvířata v národních parcích a rezervacích. V Jižní Rhodesii se například snažily zmírnit dopady moderního člověka, které se projevíly po příchodu bílých osadníků na konci 19. století. Cílem vědeckých pracovníků bylo udržet strukturu vegetace co nejpodobněji roku 1900, tedy ještě předtím, než se nějaké dopady mohly projevit (Child, 2004). Zájem veřejnosti o problémy ekosystému byl ale malý.

7.2.1 Soukromé ranče

Práva na využívání divoké přírody pro soukromé účely určovalo rozmístění plotů, které sloužily k zamezení kontaktu dobytka s divokými zvířaty. Poprvé bylo toto právo zavedeno na soukromých půdách v 50. letech. Farmáři přicházeli do konfliktu s ochránci přírody kvůli rozmístění zdrojů vody a pastvin pro dobytek. Na soukromých pozemcích mohli mít farmáři příjmy z lovu (pro maso nebo trofeje), z chovu dobytka nebo z turistického zájmu. Dostupnost zdrojů příjmů byla ovlivněna vzdáleností od města, typem oblasti výskytu a druhy divokých zvířat. Za nejpritažlivější turistické oblasti byla považována místa s výskytem „velké pětky“: slona, nosorožce, lva, levharta a buvola.

Největší překážkou při zakládání soukromých farem bylo vlastnictví půdy. Většina velkých afrických farem byla předávána z generace na generaci. I když byly vlastníky půdy státy, oficiálně často patřily bohaté bílé menšině. Velkým problémem byla politika na soukromých farmách. V Jihoafrické republice chtěli bohatí vlastníci půdy předejít redistribuci půdy černé většině a proto se pro své pozemky snažily získat status chráněné oblasti (Terborgh, 2002). V Namibii zavedli reformu využívání a ochrany divoké přírody na soukromých pozemcích, která se nazývala *cena-vlastnictví-podřízenost* (*price-proprietorship-subsidiarity hypothesis*). Divoká příroda byla chráněna, pokud měla ekonomickou hodnotu (price), pokud bylo vlastníkům půdy zákonem umožněno tuto hodnotu zužitkovat na základě jejich vlastnických práv (proprietorship), a pokud pravomoc a zodpovědnost za ochranu přírody přešla do rukou samotných farmářů (subsidiarity) (Handy, 1994, citováno z Suich, 2009).

Zakládání soukromých rančů mělo samozřejmě dopad i na biodiverzitu. Suich (2009) uvádí několik příkladů. Bylo vyhubeno mnoho zvířat na velkých plochách a ty byly přeměněny na farmy. Potřeba oplocení majetku mohla vést k fragmentaci krajiny a genetické izolaci zvěře, což mohlo podnítit nadprodukcii určitého druhu a úbytek jiného. Jednotlivé druhy zvířat byly introdukovány na nepřírozená místa svého výskytu. Z dobytka se přenášely nemoci na divoká zvířata. Rozvojem turistického ruchu se podporovalo kácení lesů a manipulace s krajinou, s cílem přiblížit divoká zvířata návštěvníkům. V soukromých rezervacích se

¹⁵ *Veldt* je otevřená krajina jižní Afriky, pokrytá trávou nebo křovím, která se využívá pro farmaření a pastevectví (Encyclopædia Britannica, 2011).

udržoval nepřírozený mix zvířat – více turisticky zajímavých a méně predátorů, kteří by mohli způsobit škody na zvěři. Tabulka 2 ukazuje odhady přeměněných míst výskytu druhů v jižní Africe v polovině 80. let.

Tabulka 2: Rozsah přeměněných původních oblastí výskytu druhů v jižní Africe v polovině 80. let 20. století

ZEMĚ	Původní oblast výskytu (000 km ²)	Zbývající rozloha (000 km ²)	Ztráta oblasti výskytu (%)
Botswana	585	258	56
Lesotho	30	10	68
Madagaskar	595	149	75
Mozambik	783	37	57
Namibie	823	444	46
Jihoafrická republika	1, 237	531	57
Svazijsko	17	8	56
Zimbabwe	390	171	56

(zdroj: Mackinnon, 1986, převzato z Perrings, Lovett, 1999)

Průmysl chovu dobytka se stavěl do opozice k vytváření chráněných území. Naopak ochranářské elity se svým eurocentrickým pohledem obviňovaly farmáře, že dobytek je přenašečem nemocí, které napadají divoká zvířata, což mělo za následek nevyhnutelnou destrukci divočiny v regionu. Tyto boje farmářů proti zakládání rezervací měly základ v soupeření o místa k pasení dobytka.

V roce 1945 úpravy v zákoně umožnily ničení škodné. Stejně tak jako ve 30. letech, kdy bylo zemědělství ohroženo suchem, i v 50. letech docházelo k porušení závazků na ochranu přírody a zabíjení některých druhů divokých zvířat. Vláda Jižní Rhodésie dokonce nabízela odměny za vybití druhů, které způsobují škody na dobytku (Murombedzi, 2003). Za škodnou byli považováni psi hyenovití, hyeny, ale i lvi a leopardi. Tyto praktiky přežily až do 60. a počátku 70. let 20. století. Pavián, hyena nebo šakal byly v Zimbabwe na seznamu problematických zvířat dokonce až do roku 1996 (Child, 2004).

7.2.2 Programy na vymýcení spavé nemoci a slintavky a kulhavky

Výjimkou z ochrany přírody, ukotvenou v Zákoně o národních parcích, byly **programy na kontrolu mouchy tse-tse a slintavky a kulhavky (game destruction programme)**, probíhající v 50. letech v dnešním Zimbabwe, Botswaně, Mozambiku, Namibii, Svazijsku, Malawi, Zambii a Jihoafrické republice (Child, 2004). Tyto programy se vztahovaly na ochranu dobytka před nemocemi, které na něj byly přenášeny z divokých zvířat.

Divoká africká zvířata byla hlavním hostitelem mouchy tse-tse, přenašečem spavé nemoci. Postaveny byly kilometry plotů, na hubení much se užívaly insekticidy, jako dieldrin a DDT a ničila se místa původního výskytu mouchy tse – tse. Tse – tse byla eliminována v JAR a části Zimbabwe používáním pastí. Kde se ale podařilo vymýtit mouchy používáním insekticidů, tam došlo k trvalému zhoršení stavu veldtů a ztrátě ekologické produktivity (Child, 2004). Mezi 40. a 50. lety zahynulo kvůli tomuto programu asi 700 tisíc divokých zvířat, zejména nekontrolovaným lovem ve snaze vymýtit hostitele spavé nemoci (Taylor a Martin, 1987, citováno z Murombedzi, 2003).

V programu na kontrolu kulhavky a slintavky byli za největšího hostitele nemocí považováni buvoli. Ti byli oddělováni ploty od dobytka. Ohrazování způsobilo přímo či nepřímo zánik mnoha jiných zvířat¹⁶. Proti tomuto programu se vytvořila jen malá opozice. Dobytkářství bylo v jihoafrickém regionu prvořadé. Z hlediska ochrany přírody měla divoká zvířata v rezervacích prakticky nulovou hodnotu. Institucionálně se upravily podmínky pro využívání divokých zvířat a pro obchod s nimi. Až poté, kdy došlo ke zhoršení globálních podmínek v obchodu s červeným masem a dalšími produkty z dobytka, farmáři v ekologicky nevhodných oblastech pro chov dobytka, kteří doposud mysleli, že nemohou farmařit „v zoo“ (rezervacích) najednou zjistili, že nemohou **ziskově** farmařit „mimo zoo“ (Child, 2004).

I když se divoká zvířata zabíjela v dobách krize (vyvolané suchem), pro potravu nebo jako škodná, právě tyto programy zřejmě způsobily masivní destrukci divočiny v jižní Africe (Murombedzi, 2003).

Na **konferenci v Bukavu** v Belgickém Kongu v roce **1953** byla přijata **Africká konvence o ochraně přírody a přírodních zdrojů** (African Convention on the Conservation of Nature and Natural Resources). Ochrana přírody se pak týkala nejen divoké fauny a flóry, ale i půd a vodních toků. Jedním z hlavních doplňků konvence byl i návrh na změnu směřování ochrany přírody, s důrazem také na zájmy domorodých afrických lidí (IUCN, 2006). Změna politiky se nakonec neuskutečnila vzhledem k následné dekolonizaci kontinentu. Divoká příroda ale byla po konferenci prezentována jako zásadní zdroj pro rozvoj.

¹⁶ Ohrazování pastvin pro dobytek v Zimbabwe ale stále pokračuje s cílem ochránit produkci hovězího dobytka na export do Evropské unie (Murombedzi, 2003).

8 Ochrana přírody po získání nezávislosti po současnost

Od 60. let získávaly postupně všechny státy Afriky svoji nezávislost. Instituce na ochranu přírody již byly rozvinuté, ale měly svůj původ v koloniálním přístupu k využívání divoké přírody. Hlavním úkolem v oblasti ochrany přírody nově vzniklých států bylo tedy zlepšit management chráněných území a zavést nové postupy v jejich řízení. Ke změně přístupu v ochraně přírody v jižní Africe přispěly dvě klíčové události: vydání Zákona na ochranu přírody a reorganizace Jihoafrického výboru na ochranu přírody a využívání půdy (SARCCUS).

8.1 Zákon na ochranu přírody (1960)

V roce 1960 byl zimbabwskou vládou vydán **Zákon na ochranu přírody** (Wild Life Conservation Act), který byl v roce 1975 pozměněn na Zákon o parcích a přírodě (Parks and Wild Life Act) (o něm se rozepíší více v závěru kapitoly). Legislativně bylo potřeba dát určitou ekonomickou hodnotu divoké přírodě a produktům, které z ní mohly být získány. Zimbabwská (v té době ještě rhodéská) ekonomika byla malá a vysoce závislá na malé škále exportních komodit, především tabáku (Cross, nedatováno, citováno z Murombedzi, 2003). Zákon dovozoval vlastníkům pozemků komerční využití půd, bez nutnosti žádat vládu o povolení na nich hospodařit. Využívání přírody pro soukromé účely se ale nevztahovalo na aktivity v chráněných územích, ve kterých divočina stále zůstávala majetkem státu (Murombedzi, 2003). Na základě tohoto zákona byli do země pozváni tři studenti univerzity v Kalifornii. Studenti zkoumali možnosti využití divoké přírody na soukromých rančích v Zimbabwe. Na základě jimi vypracovaných studií byly také zavedeny nové postupy v řízení parků a využívání ekosystému (Suich, 2009). Zákon umožňoval farmářům svobodně chovat divoká zvířata a povoloval trofejní lov, z něhož měli zisk. Vláda nechala vypracovat další studii o možném využití soukromých rančů. Z této studie vyplynulo, že z divokých zvířat mohou mít farmáři pravděpodobně vyšší výnosy masa než z dobytka (Murombedzi, 2003). Nedlouho poté, v roce 1961, byl v Jižní Rhodésii založen ranč pro chov buvolů Buffalo Range, který je dnes využíván pro sportovní lov. Chov divokých zvířat pro soukromé účely expandoval mezi roky 1961 – 1965. Mezinárodní turistický průmysl byl na vrcholu a tak vlastníci soukromých rezervací zaměřily své komerční aktivity na lov na safari, který se od té doby stal hlavní formou využívání divoké přírody.

V 60. a 70. letech se chráněná území považovala za součást programu na budování národní identity nově vzniklých států. Výsledkem bylo založení mnoha dnes známých parků, například NP Etosha v Namibii, založený v roce 1975, nebo NP Karoo v Jihoafrické republice, který vznikl v roce 1979. V Botswaně vzniklo nejvíce parků a rezervací v letech 1960 – 1972. Rezervace Centrální Kalahari byla vyhlášena v roce 1961, s cílem uchovat tradiční způsoby lovu a životního stylu Bušmenů (Silberbauer, 1965, citováno z Suich, 2009) a zabránit tak farmářům dobytka rozšiřovat pastviny do oblastí, kde tito lidé žili. Dnes je Centrální Kalahari

největší chráněnou rezervací na světě¹⁷. Národní park Chobe vznikl jako rezervace v roce 1961 a v roce 1968 se stal prvním národním parkem Botswany. Specializovaná agentura na ochranu přírody byla založena v roce 1961 na základě Zákona o ochraně fauny (Fauna Conservation Act) (Suich, 2009). V té době byla pod správou botswanské vlády pouze jediná rezervace – Gemsbok. Ostatní chráněná území spravovala vláda Jihoafrické republiky.

8.2 Jihoafrický výbor na ochranu přírody a využívání půdy

Vládní agentury zodpovědné za vedení parků a rezervací byly stále jen málo v kontaktu s veřejností, a ta se nemohla dostatečně podílet na ochraně přírody. Hlavní funkcí specializovaných agentur na ochranu přírody byl lov škodné zvěře. V době dekolonizace ale řada pracovníků agentur, kteří měli vynikající odborné znalosti, dala přednost svým politickým zájmům před zodpovědným plněním úkolů v ochraně přírody. Jako důsledek neprofesionálního přístupu k závazkům, které pracovníci agentur na ochranu přírody měli, se zhoršila kvalita managementu uvnitř organizací, navzdory tomu, že dynamicky se rozvíjející turistický průmysl poskytoval dostatek prostředků na jejich dobré vedení. Pozitivní zprávou bylo, že mnoho vlád v jižní Africe si tohoto problému všimlo a začalo oddělovat management národních parků a rezervací od politických zájmů země.

Nutná proto byla **reorganizace Jihoafrického výboru na ochranu a využívání půdy** (Southern African Commission for the Conservation and Utilization of the Soil, SARCCUS)¹⁸, ke které došlo v roce 1965. Původní výbor neměl pevnou strukturu zájmů v oblasti problematiky ochrany přírody a snažil se zodpovídat za všechny oblasti v regionu. SARCCUS byl přeorganizován do 11 nezávislých výborů a zastřešován ministerstvy zemědělství všech států jihoafrického regionu. Ředitelé a klíčoví vědci z regionálních agentur se každoročně setkávali a diskutovali nové návrhy týkající se politiky, budování institucí a využití divoké přírody. Jedním z nezávislých výborů byl i Výbor zabývající se managementem v ochraně přírody (Management and Use in Nature Conservation, MUNC), který byl řízen ministerstvem zemědělství Jihoafrické republiky. Impuls k vytvoření výboru daly Zimbabwe a Botswana, které měly zkušenosti s modelem využití divoké zvěře, který byl zaveden na soukromých farmách. Pod správou MUNC byly také hlavní agentury na ochranu přírody v celém regionu jižní Afriky. Politiku nastavenou výborem MUNC postupně přejímaly ostatní země regionu. Některými body nové politiky managementu ochrany přírody například byly: pravomoc nakládat s divokou přírodou na soukromých farmách přešla z moci státu do rukou vlastníků pozemků (zásadní pro Zimbabwe a Namibii), či integrace významu divoké přírody a řízení rezervací do rozvoje venkovských oblastí (významné pro Botswanu a Kapsko) (Child, 2004).

Obrovský rozvoj institucí ochrany přírody a technický pokrok byl do konce 70. let zpomalen. Členové výboru MUNC dosáhly svého maxima s ohledem vytvářet inovativní postupy na ochranu přírody. Podle autora knihy *Parks in Transition* (Child, 2004) se management rezervací nerozvíjel z několika důvodů. Za prvé, region již měl jedny z nejlépe řízených parků a rezervací v celosvětovém měřítku. Dalším důvodem

17 Department of Wildlife and National Parks, Botswana (2011)

18 Organizace byla sice založena pro ochranu půd, ale brzy po vzniku orientovala své zájmy na všechny obnovitelné zdroje.

bylo to, že ochrana životní prostředí v jižní Africe už byla dostatečně rozvinutá a nebylo tedy potřeba dalšího zkoumání nových přístupů. Za třetí, zatímco zisky farmářů díky biologické rozmanitosti divoké přírody na soukromých pozemcích rostly, na ostatní využívání půdy nebylo pohlíženo jako na ziskové, a to tedy nerozšířilo zájem o budování nových rezervací. O běžnou ochranu přírody se lidé zajímali pouze v okamžiku, kdy o ní zodpovědné agentury začaly diskutovat na vysoké politické úrovni. Pokrok v managementu ochrany přírody mimo chráněná území vlastně snížil zájem o problémy uvnitř rezervací.

8.3 Zákon o parcích a přírodě (1975)

V roce 1975 byl vydán **Zákon o parcích a přírodě** (Parks and Wild Life Act). Cílem bylo zlepšit využitelnost divočiny na pozemcích v osobním vlastnictví. Divoká příroda už nebyla majetkem státu, ale noví vlastníci mohli legálně využívat divoká zvířata žijící na jejich pozemcích (Murombedzi, 2003).

Na základě zákona byla snaha proměnit soukromé ranče v národní parky. Mnoho dnešních národních parků bylo založeno jako soukromé rezervace, které mohla využívat i veřejnost (příklad národních parků Chobe, Hwange). Lidé vnímali nové parky spíše jako scénické, než zaměřené na ochranu ekosystému (př. Matopo NP v Zimbabwe, královský NP v Dračích horách v JAR).

V celém regionu bylo nepřehledné, jak se jednotlivá chráněná území mohou využívat. Zákonem se chráněná území rozdělila do skupin, které definovaly status a formy jejich využívání. Každá rezervace byla rozdělena do zón přípustného využití. Podle Child (1977, citováno z Child 2004) se zóny dělily následovně:

- **speciálně chráněné oblasti (special conservation areas):** měly omezenou velikost, sloužily pro vědecké nebo ochranné účely, kam byl přístup veřejnosti a zaměstnancům rezervace přísně omezen.
- **oblasti divočiny (wilderness areas):** velké oblasti, kde byl rozvoj turistických aktivit a počet návštěvníků omezen, ale turisté nebyli limitováni v pohybu po oblasti.
- **území divoké přírody (wild areas):** často velké oblasti, kam byl usnadněn přístup většího počtu návštěvníků vybudováním cest a silnic, ale kde turisté kvůli tomu měli omezenější možnost pohybu po oblasti.
- **rozvinuté oblasti (development areas):** pouze území malé velikosti, kde se nacházely budovy pro zaměstnance, vybavení managementu a zařízení pro turisty.

Národní park byl definován jako:

„místo, které slouží pro rekreaci, vzdělání a inspiraci veřejnosti a je slučitelné s cílem poskytnout služby návštěvníkům.“ (Child, 2004: 116)

Jak píše Murombedzi (2003), soukromé ranče byly podle zákona rozděleny do třech kategorií podle skladby a využití divokých zvířat:

- a) **vícedruhové složení stád dobytka a divokých zvířat:** zvířata byla určena pro trofejní lov a chov pro maso
- b) **vícedruhové složení stád divokých zvířat pro účely intenzivního chovu na horním veldtu:** dobytek byl nahrazen divokými zvířaty se záměrem poskytnout aktivity turistům: safari a lov lukem
- c) **specializované ranče zaměřené na jeden druh:** povaha, velikost a umístění byla podmíněna chovaným druhem (například krokodýlí, pštrosí či zebří farmy)

Farmáři vlastně vytvořili ekonomický potenciál divoké přírody a ukázali cestu jejího využívání. Soukromí farmáři měli příjmy z trofejního lovu, turismu, produkce masa a obchodu s živými zvířaty. První veřejná aukce s divokými zvířaty se uskutečnila v JAR v roce 1975 v distriktu Limpopo (Suich, 2009). Agentura Ezemvelo (Ezemvelo Kwa – Zulu - Natal Wildlife Service) hrála hlavní roli v rozvoji obchodu s divokými zvířaty.

Do pozdních 70. let byla jen malá politická vůle chránit parky před tlakou rostoucí populace a jejími potřebami divočinu využívat. Ochrana jednotlivých druhů byla na konci seznamu priorit mnoha chudých afrických zemí. Přínosy z ochrany přírody se obecně projeví až po dlouhé době, zatímco možné okamžité zisky jsou cennější. Samotný koncept budování národních parků se ocitl pod útokem. Terborgh (2002) popisuje dva důvody. Za prvé, bohatství evropských rozvinutých zemí bylo postaveno z části na drancování přírody jejich bývalých kolonií a africké parky sloužily jen jako luxusní zábava pro zahraniční turisty. Druhý důvod ke kritice byl ten, že vyloučení původních obyvatel jižní Afriky z přístupu do rezervací nebylo nutně přínosem pro ochranu přírody. Domorodí lidé žili v harmonii s přírodou po staletí nebo dokonce tisíciletí a k proměně krajiny přitom téměř nedošlo. Neetické bylo odloučit ekonomicky slabou populaci od přístupu na tradiční půdu.

Částečně jako odpověď na kritiku změnila profesionální ochránářská komunita svoji politiku. Nové návrhy se objevily v publikacích Mezinárodní unie ochrany přírody (IUCN), Programu na ochranu životního prostředí OSN (UNEP) a Světového fondu na ochranu přírody (WWF) (Terborgh, 2002). První publikací byla *Strategie světové ochrany přírody: Ochrana zdrojů pro udržitelný rozvoj (World Conservation Strategy: Living Resource Conservation for Sustainable Development)*. Hlavními body dokumentu byl význam ochrany přírody pro udržitelný ekonomický rozvoj a koncept udržitelného využívání zdrojů. Druhá zpráva se jmenovala *Péče o Zemi: Strategie pro udržitelný život (Caring for the Earth: A Strategy for Sustainable Living)*. Ve zprávě se na ochranu přírody pohlíží jako na klíčový prvek k naplnění konceptu udržitelného rozvoje.

8.4 Nové strategie a politiky ochrany přírody v 80. a 90. letech

Nové směry a podněty daly ochraně přírody širší politický a společenský rozměr a vedly k uspěšení vzniku národních parků v 80. a 90. letech (Terborgh a kol., 2002). Důraz v přístupu k hlavním zásadám ochrany přírody se posunul od ochrany přírody jako odloučené části běžného života k udržitelnému využívání

a prevenci degradace a vyčerpání prostředí. Ochrana druhů byla podřízena socioekonomickému rozvoji. Na nové politiky upozornily i hesla „*Využít ji nebo ji ztratit*“ a „*Parky jsou pro lidi*“. WWF vytvořil letáky, které hlásily: „*Cíle na ochranu přírody mohou být nejlépe dosaženy, když se střetnou s potřebami lidí*“ (Terborgh a kol., 2002). Světový fond tím chtěl podpořit strategie, které pomohou **chránit biologickou rozmanitost** tím, že se poskytnou k udržitelnému využívání i křehké a ohrožené oblasti přírody. Mezinárodní společnost už dále nepodporovala vyloučení domorodých obyvatel z parků a rezervací. Původní nařízení se stalo velmi nepopulární, protože představovalo starý koloniální přístup k přírodě a obyvatelům jižní Afriky. Na zakládání nových chráněných území se dívalo jako na nástroj k dosažení sociální rovnoprávnosti. Podle vlastnického práva tak i nejchudší lidé mohli získat půdu a využívat tak divokou přírodu.

Od poloviny 80. let se v jižní Africe zavádí *integrované projekty na ochranu přírody a rozvoj (integrated conservation and development projects, ICDPs)*. Projekty kombinují vytváření pracovních míst a příležitostí k rozvoji při současném zakládání chráněných území (Wells a Brandon, 1993, citováno z Perrings a Lovett, 1999). V rozvojových zemích se projekty snaží snížit vnější hrozby (rozšiřování zemědělských ploch, znečišťování vodních toků apod.) parků a rezervací podporováním udržitelného rozvoje v okolních oblastech chráněných území (Terborgh, 2002). V národních parcích není povoleno jiné využívání přírody než pro turistické účely. V afrických zemích je vytváření rezervací nutná součást rozvoje turismu, založeném na pozorování divočiny, který celkově přispívá k rozvoji ekonomiky státu. Přesto má, podle Perringse a Lovetta (1999), divoká příroda značně odlišnou hodnotu pro turisty, než jakou má pro stav životního prostředí. Ta část divočiny, která má nejvyšší cenu pro rekreační lov a turismus, nemusí být stejně hodnotná například pro zachování stavu povodí nebo půdy. Zatímco ochrana životního prostředí má dopad na všechny obyvatele stejnou měrou, příjmy z turistického ruchu nejsou ve společnosti rozdělovány rovnoměrně. A proto místní komunity vytěží méně, když budou chránit biodiverzitu pro turistické účely, než když ji chrání například kvůli zemědělství.

Tabulka 3 ukazuje, jaké procento rozlohy země bylo chráněno ve vybraných zemích jižní Afriky v roce 1999. Z tabulky je zřejmé, že na území států s nejvyšším počtem endemických druhů, se nachází nejméně chráněných oblastí.

Tabulka 3: Procento rozlohy země pod stupněm ochrany v porovnání se stupněm biologické rozmanitosti ve vybraných zemích jižní Afriky v roce 1999

ZEMĚ	Pořadí stupně biologické rozmanitosti	Poměr rozlohy země a chráněných oblastí (%)
Jihoafrická republika	1	5,5
Mozambik	2	6,7
Zimbabwe	3	12,8
Namibie	4	8,3
Botswana	5	17,3
region		11,7

(zdroj: Biodiversity ranking, Cumming, 1999, citováno z Child, 2004)

Až do roku 1991 měla veškerá divoká příroda v Jihoafrické republice status *res nullius* a patřila státu. Již předtím, v roce 1988, farmáři chovající divoká zvířata, požadovali možné uzákonění trestů v případě krádeže zvířat z pozemků v osobním vlastnictví (Suich, 2009). Na to byl vydán **Zákon o krádeži divokých zvířat** (Game Theft Act). Cílem byla regulace možného vlastnictví divokých zvířat a vymýcení jejich krádeží, nelegálního lovu a chytání. Zákon dal práva na zvěř vlastníkům oplocených pozemků, kteří mohli prokázat, že jsou tyto pozemky jejich majetkem. Farmáři pak mohli na svých pozemcích divokou přírodu jakkoli využívat, například v době lovecké sezóny.

V roce 1992 byl na Světovém kongresu parků (pořádaný IUCN) v Caracasu vypracován **Akční plán** (Caracas Action Plan). Hlavním bodem dokumentu bylo ochránit biodiverzitu alespoň v 10 % nejdůležitějších světových biomů (Perrings a Lovett, 1999).

V současné době se politika ochrany přírody v Africe zaměřuje na budování sítě rezervací na ochranu biodiverzity (*biodiversity reserves*). Důležité je zacházet s přírodou vhodným managementem a etickým přístupem, kde na prvním místě je přirozený stav prostředí a ne požadavek na jeho „upravenost“, jak tomu bylo v minulosti (Adams, Mulligan, 2003).

8.5 Stručná charakteristika politiky ochrany přírody a turismu ve vybraných zemích jižní Afriky

8.5.1 Jihoafrická republika

Po demokratických volbách v roce 1994 je hlavní platformou národních parků organizace South African National Parks (SANParks). V zemi je asi 9000 soukromých rezervací a farem. Turismus má čtvrtý nejvyšší podíl na příjmech do národní ekonomiky a v roce 2005 přitahoval pozornost téměř 2 % celkové světové populace (Suich, 2009). Nejdůležitějším efektem turistického průmyslu je vytváření pracovních míst. V zemi se podařilo velmi dobře zkombinovat účinnou ochranu přírody a finanční zisk z ní. V obrázku 2 je znázorněno rozložení chráněných území Jihoafrické republiky.

Obrázek 2: Mapa chráněných území v Jihoafrické republice

(zdroj: převzato z SA Parks, 2009)

8.5.2 Mozambik

Kombinace války, neprůhlednosti řízení parků a neadekvátní odborné kapacity na utváření politik ochrany přírody vedly k tomu, že zvířata i prostředí jsou vyčerpaná a chybí důrazná iniciativa, která by vedla k zavedení účinného ochranného opatření. Jedinou větší aktivitou na ochranu přírody je přeshraniční park Velké Limpopo na hranicích s JAR a Zimbabwe. Ochrana přírody je silně podporována zahraničními organizacemi (WWF, donorské agentury). Přehled chráněných území v Mozambiku je uveden v obrázku 3.

Obrázek 3: Mapa chráněných území Mozambiku

(zdroj: převzato z Lonely Planet, 2011)

8.5.3 Namibie

Namibie byla první zemí na světě, která uzákonila ochranu životního prostředí¹⁹. Stalo se tak v roce 1975²⁰. Vládní agentury na ochranu přírody jsou slabé a nevykonné, ale velmi dobře je rozvinuta ochrana přírody na komunální úrovni. Chráněná území pokrývají asi 17 % rozlohy země²¹. V Namibii je mnoho národních parků, a země má potenciál zvýšit své příjmy z rozvíjejícího se ekoturismu. Pytláčení má ale za následek úbytek velkého množství druhů, především nosorožci jsou na pokraji vyhubení. Přehled chráněných území v Namibii je vyobrazen na obrázku 4.

Obrázek 4: Mapa chráněných území Namibie

(zdroj: převzato z *Lonely Planet*, 2011)

19 World FactBook (2011)

20 Nature Conservation Amendment Act (1996)

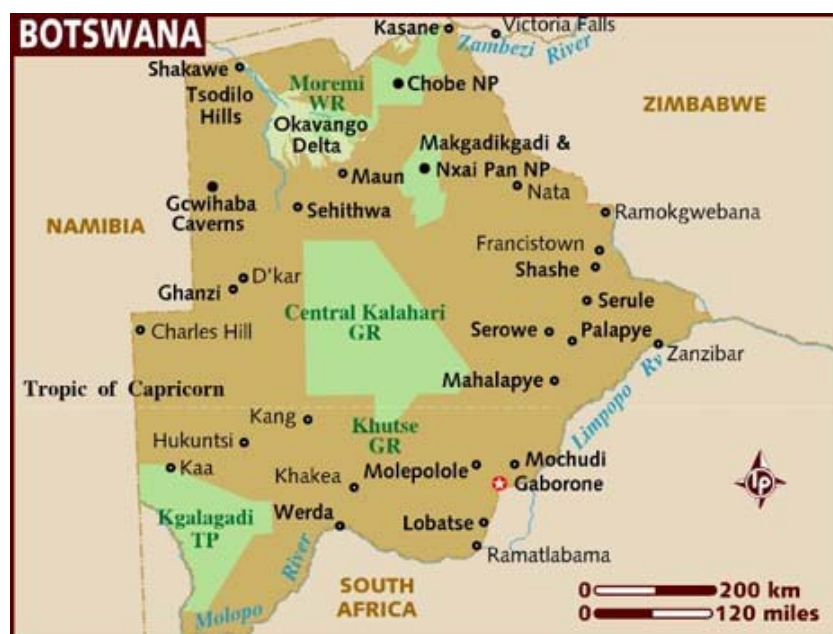
21 Directorate of Parks and Wildlife Management, Namibia (2011)

8.5.4 Botswana

Kromě rezervace Gemsbok spravovala ostatní chráněná území Jihoafrická republika, a to až do roku 1984. Tato rezervace se v roce 2000 stala součástí prvního jihoafrického přeshraničního národního parku Kgalagagi (společně s NP Kalahari v JAR). Mnoho parků a rezervací bylo založeno s cílem ochránit určitý živočišný druh (například NP Chobe na ochranu slonů, NP Moremi na ochranu psa hyenovitého). Turisté stále musí platit vysoké poplatky za možnost lovu. V zemi je potřeba vyšší mezinárodní spolupráce v oblasti ochrany přírody, díky které by mohlo mnoho chudých lidí zvýšit svoje příjmy a celkovou ekonomiku státu.

S populací zhruba 250 tisíc slonů by se Botswana mohla stát klenotem v oblasti udržitelného turismu (Suich, 2009). Na obrázku 5 jsou vyobrazeny botswanské národní parky a rezervace.

Obrázek 5: Mapa chráněných území Botswany

(zdroj: převzato z Lonely Planet, 2011)

8.5.5 Zimbabwe

Politika ochrany přírody nastavená zákonem z roku 1975 se do dnešní doby změnila jen málo. Kvůli vysoké inflaci a socialistickému režimu má země nízkou kvalitu služeb a nemůže proto konkurovat okolním státům v nabídce turistických aktivit. Chráněno je asi 12,5 % rozlohy země²². Země se potýká s řadou environmentálních problémů: znečištění vodních toků, deforestace, půdní eroze a další. Chráněná území v Zimbabwe jsou vyznačena na obrázku 6.

Obrázek 6: Mapa chráněných území Zimbabwe

(zdroj: převzato z Lonely Planet, 2011)

22 Murindagomo (1990)

9 Závěr

Problematika ochrany přírody je značně komplexní téma. Koncept ochrany přírody prošel dlouhým historickým vývojem. O počátečních pokusech ochránit přírodu máme jen málo informací. Nejstarší záznamy o určité formě ochrany přírody se datují do 4. století př. n. l. Chráněna byla posvátná místa, jako například háje či mohyly, kam směli vstupovat pouze tradiční šamani nebo léčitelé.

Události odehrávající se na africkém kontinentu měly značný vliv také na životní prostředí a současný stav přírody. Jižní Afrika byla objevena na konci 15. století. Osídlování regionu evropskými kolonizátory mělo velký vliv na podobu krajiny. Lesy byly káceny nebo vypalovány ve snaze získat zemědělskou půdu a zabity byly miliony zvířat. První doklady o omezení lovu pochází z poloviny 17. století. Počáteční motivy ochrany přírody byly utilitární a týkaly se ochrany přírodních zdrojů, které měly značnou hodnotu pro kolonizátory. Hlavním důvodem bylo zemezení vyčerpání obnovitelných zdrojů, především lesů.

První rezervace na ochranu divoké přírody vznikly zhruba před 200 lety s cílem ochránit velké savce, jako byly například sloni nebo nosorožci a zamezit vyčerpání přírodních zdrojů, především lesů, které byly důležité pro rozvoj regionu. Zároveň ale tyto rezervace sloužily k účelům sportovního lovu, především pro bělošskou menšinu. Zakládány byly mimo obydlené oblasti a na bezcenných, pro zemědělství nevyužitelných, půdách. Myšlenka kontrolovaného lovu se objevila v okamžiku, kdy už lovci neměli téměř co lovit.

Územní ochrana přírody se v jižní Africe začala prosazovat na konci 19. století. Cílem bylo vyloučit původní domorodé obyvatelstvo z užívání divoké přírody, což byl hlavní záměr koloniálních správců při zakládání chráněných území. Prvním národním parkem v celé Africe se v roce 1926 stal Krugerův NP v dnešní Jihoafrické republice, založený na aktivitách správce rezervace Sabi, Jamese Stevenzona – Hamiltona. Rezervace Sabi se poté stala součástí parku. Po založení parku došlo k celkové transformaci přístupu v užívání divoké přírody v rezervacích. Zakázány byly veškeré komerční aktivity kromě turismu.

Po přijetí konvence z roku 1933 se zvýšil zájem o budování parků. V konvenci byl národní park definován jako místo, které má sloužit veřejnosti. Vlády koloniálních zemí viděly parky a rezervace jako velký potenciál příjmů. Turismus se v té době rozvíjel velmi rychle a jižní Afrika mohla těžit ze svojí jedinečné krásy krajiny a rozmanitosti živočichů. Možnost navštívit nějaký jihoafrický národní park se stala velmi prestižní záležitostí. Pouze bělošské obyvatelstvo si mohlo dovolit zaplatit za povolení ke vstupu do parků, což podporovalo velké sociální rozdíly uvnitř africké společnosti.

Koloniální přístupy k přírodě byly založeny na předpokladu, že vědeckými postupy je možné si přírodu "uchočit". Krajina byla přeměňována někdy až drastickými způsoby, protože hlavním cílem kolonizátorů bylo mít z ní co největší užitek. Navíc i zakládání rezervací mělo svůj původ v přesvědčení, že harmonické soužití lidí a zvířat je nemožné a zachování živočišných druhů se dosáhne pouze tehdy, když se zvířata oddělí (budou žít v rezervacích) od lidské populace. Evropští kolonizátoři se snažily dokázat svou moc i nad

přírodou a proto veškerá práva na její užívání bylo v rukou státu. Hlavním znakem koloniálního přístupu k přírodě je tedy její vyčlenění z běžného života.

Po 2. světové válce se na celém světě zintenzivňuje ochranná politika a vznikají specializované agentury na ochranu přírody (např. IUCN). V jižní Africe došlo k vytvoření ministerstev zodpovědných za ochranu přírody a vytváření nových rezervací. Koloniální správci byly zodpovědní za řízení divoké přírody dokonce i na soukromých farmách. V poválečném období vzniklo nejvíce velkých parků v regionu.

V 50. letech byl ale v jižní Africe zaveden program na vymýcení spavé nemoci a slintavky a kulhavky. Během tohoto období byla decimována divoká zvířata mimo území národních parků, protože byla přenašečem výše zmíněných nemocí a ohrožovala tak dobytek, který byl velmi důležitý pro rozvoj regionu. Farmáři na soukromých půdách se dostávali do konfliktu s vládou, pokud se zamýšlelo vytváření nových rezervací. Ohrazováním ploch pro dobytek, kterým by se od něj oddělila divoká zvířata, používáním insekticidů a nadměrným lovem, došlo k velkému poškození stavu životního prostředí.

Od 60. let docházelo k dekolonizaci Afriky. Hlavním úkolem v ochraně přírody nově vzniklých států tedy bylo přeměnit management institucí na ochranu přírody, který byl založen na koloniálním přístupu užívání divočiny. V roce 1960 byl zimbabwejskou vládou vydán Zákon na ochranu přírody, který dával divoké přírodě určitou ekonomickou hodnotu a soukromým farmářům dovozoval zavést nové postupy v chovu dobytka a divokých zvířat na rančích. Zjistilo se, že z masa divokých zvířat mohou mít farmáři vyšší výnosy než z produkce dobytka. V první polovině 60. let bylo založeno nejvíce soukromých farem specializovaných na chov divokých zvířat. Podle Childa (2003) se v současné době odhaduje, že soukromé ranče v Jihoafrické republice pokrývají rozlohu 16,8 % země, zatímco chráněných oblastí je jen 6,1 % rozlohy státu.

V době získávání nezávislosti státy potřebovaly prostředky na budování národní identity a parky toho byly součástí. Vzniklo proto množství parků, které jsou v současnosti dobře známé (např. NP Etosha, NP Chobe). V roce 1965 došlo k reorganizaci Jihoafrického výboru na ochranu a využívání půdy (SARCCUS), díky které se zlepšil celkový management ochrany přírody v celém regionu. Další důležitou událostí v posunu politik na využívání a ochranu přírody bylo vydání Zákona o parcích a přírodě v roce 1975. Divoká zvířata chovaná na soukromých pozemcích farmářů už nebyla majetkem státu, ale samotní vlastníci pozemků byli jejich majiteli a mohli s nimi tedy volně nakládat. Na základě zákona byla chráněná území rozdělena do jednotlivých zón, která reprezentovala stupeň jejich využití.

Největší kritiku zaznamenalo vyloučení domorodých obyvatel z možnosti přístupu do rezervací a využívání přírody pro svoji obživu. Tato politika představovala starý koloniální model zacházení s přírodou a bylo potřeba ho změnit.

V 80. a 90. letech došlo k posunu ochrany přírody zaměřenou na jednotlivé druhy zvířat k ochraně celkové biodiverzity. Ochrana přírody byla představena jako nutný prvek socioekonomického rozvoje, stejně tak jako koncept udržitelného způsobu života.

V současné době se v ochraně přírody jižní Afriky podporuje strategie „*Parky jsou pro lidi*“ a zdůrazňuje se jejich potenciální role v rozvoji ekonomiky venkova. Je jasné, že mnoho chudých států regionu se potýká s velmi omezenými finančními, lidskými a materiálními zdroji, ale tyto nedostatky mohou vést k velkým problémům v managementu chráněných území. I když je zatím většina rezervací a národních parků v jižní Africe ve vlastnictví státu, pomalu dochází k privatizování chráněných oblastí. Otázkou zůstává, zda to přispěje ke zlepšení ochrany přírody nebo budou mít aktivity v chráněných oblastech jen krátkodobý charakter.

10 Přílohy

Obrázek 7: Jižní Afrika v roce 1885

(zdroj: převzato z Africa Maps - Perry-Castañeda Library Map Collection. University of Texas)

Obrázek 8: Mapa Jihoafrické republiky v roce 1995 a její bývalé provincie

(zdroj: převzato z Africa Maps - Perry-Castañeda Library Map Collection. University of Texas)

11 Shrnutí

Bakalářská práce se zabývá vývojem ochrany přírody a chráněných území v regionu jižní Afriky. Cílem práce je popsat a zanalyzovat vznik a vývoj konceptu ochrany přírody a vytváření chráněných území v jižní Africe. V práci jsou zmíněny události a postupy, které byly klíčové pro další rozvoj ochrany přírody. V práci je užito několik obrázků a tabulek pro jasnější uvedení čtenáře do problematiky tématu. Zhodnocen je rovněž dopad zakládání chráněných území na obyvatelstvo jižní Afriky. Velký vliv na utváření mechanismů ochrany přírody v regionu měla kolonizace celého afrického kontinentu. Tak jako kolonizace, i od 60. let probíhající dekolonizace znamenala změnu v přístupu k ochraně přírody. Popsány jsou dva klíčové zákony (Zákon na ochranu přírody a Zákon o parcích a přírodě), které měly rozhodující vliv na podobu politiky ochrany přírody v regionu jižní Afriky po získání nezávislosti. Závěrem jsou přiblíženy současné politiky a strategie ochrany přírody a schématicky znázorněno rozmístění chráněných území v regionu.

Klíčová slova: chráněná území, ochrana přírody, jižní Afrika, kolonizace

Summary

Bachelor thesis deals with the development of nature conservation and protected areas in the region of Southern Africa. The aim of the thesis is to describe and analyze the establishment and further development of nature conservation and creation of protected areas in Southern Africa. The thesis outlines events and processes that were crucial for the further development of nature conservation. Several pictures and tables were used in the thesis for clearer presentation of the topic for the readers. The impact of conservation and creation of protected areas on the indigenous people of Southern Africa is also examined. Colonization of the African continent was a great influence on the formation of nature conservation mechanisms. Both colonization as well as decolonization meant a change in the approach to nature conservation. Two key acts (Wild Life Conservation Act and Parks and Wild Life Act) are examined, these acts had a decisive influence on nature conservation policy in Southern Africa. Current policies and new strategies of nature conservation are highlighted. The pictures in the last chapter show protected areas and national parks of selected countries of Southern Africa.

Keywords: protected areas, nature conservation, Southern Africa, colonization

Seznam literatury a zdrojů

Knižní zdroje:

ADAMS, W. M., MULLING, M. 2003. Decolonizing Nature: Strategies for Conservation in a Postcolonial Era. London, Earthscan Publications

BROOKS, S. 2005. Images of 'Wild Africa': nature tourism and the (re)creation of Hluhluwe game reserve, 1930-1945. *Journal of Historical Geography* 31, 220-240

The DIAGRAM GROUP. 2003. History of Africa: History of Southern Africa. USA

GOVERNMENT GAZETTE OF THE REPUBLIC OF NAMIBIA. 1996. Nature Conservation Amendment Act, 1996. Windhoek.

Dostupné z WWW: <http://www.met.gov.na/Documents/Nature_Conervation_Amendment_Act.pdf>

CHILD, B. 2004. Parks in Transition: Biodiversity, Rural Development and the Bottom Line. London, Earthscan Publications

IUCN. 2006. An Introduction to the African Convention on the Conservation of Nature and Natural Resources. IUCN Environmental Policy and Law 56. Switzerland.

MURINDAGOMO, F. 1990. Wildlife management in Zimbabwe: The CAMPFIRE programme. Washington, World Bank.

Dostupné z WWW: <<http://www.fao.org/docrep/u5200e/u5200e06.htm>>

MUROMBEDZI, J. C. 2003. Pre-colonial and colonial conservation practices in southern Africa and their legacy today.

NEWMAN, K. 2002. Birds of Southern Africa. Cape Town, Struik Publishers.

Dostupné z WWW: <http://books.google.ie/books?id=yYqLZtf5w0gC&pg=PA21&dq=southern+africa+map&hl=en&ei=-8IzTqi-JsyGhQfg3_35Cg&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=1&ved=0CDQQ6AEwAA#v=onepage&q=southern%20africa%20map&f=false>

PERRINGS, C., LOVETT, J. 1999. Policies for Biodiversity Conservation: The Case of Sub-Saharan Africa. *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)* 75 (2), 281 – 305

SUICH, H., CHILD, B., SPENCELEY, A. 2009. Evolution and Innovation in Wildlife Conservation: Parks and Game Ranches to Transfrontier Conservation Areas. London, Earthscan Publications

TERBORGH, J. et al. 2002. Making Parks Work: Strategies for Preserving Tropical Nature. Washington, Island Press

Internetové zdroje:

Africa Maps - Perry-Castañeda Library Map Collection. University of Texas. [online] Dostupné z WWW: <http://www.lib.utexas.edu/maps/historical/south_africa_1885.jpg>.

Africa Maps - Perry-Castañeda Library Map Collection. University of Texas. [online] Dostupné z WWW: <http://www.lib.utexas.edu/maps/africa/safrica_provinces_95.jpg>.

- Conservation International (2011). The Biodiversity Hotspots. [online]. c2011 [cit. 2011-07-13] *Dostupné z WWW: <http://www.conservation.org/where/priority_areas/hotspots/africa/Pages/africa.aspx>*.
- Directorate of Parks and Wildlife Management (2011). Republic of Namibia Ministry of Environment and Tourism. [online]. 2011, 6/22/2011 [cit. 2011-07-14] *Dostupné z WWW: <<http://www.met.gov.na/Directorates/Parks/Pages/DPWMmainpage.aspx>>*.
- Department of Wildlife and National Parks (2011). Parks. [online]. c2011 [cit. 2011-07-09] *Dostupné z WWW: <http://www.mewt.gov.bw/DWNP/article.php?id_mnu=57>*.
- Encyclopædia Britannica (2011). Veld. [online]. 2011 [cit. 2011-07-13] *Dostupné z WWW: <<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/624804/veld>>*.
- Encyclopædia Britannica (2011). Southern Africa. [online]. 2011. [cit. 2011-07-13] *Dostupné z WWW: <<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/556618/Southern-Africa>>*.
- IUCN (2011). Conservation areas and species diversity. [online]. 2011, March 18, 2011 [cit. 2011-07-13] *Dostupné z : <http://www.iucn.org/about/union/secretariat/offices/esaro/what_we_do/conservation_areas_and_species_diversity/>*.
- IUCN (2011). About IUCN. c2011, Page last updated: February 11, 2011. [cit. 2011-07-07] *Dostupné z WWW: <<http://www.iucn.org/about/>>*.
- Lonely Planet (2011). Map of Mozambique. [online]. 2011 [cit. 2011-07-16] *Dostupné z WWW: <<http://www.lonelyplanet.com/maps/africa/mozambique/>>*.
- Lonely Planet (2011). Map of Botswana. [online]. 2011 [cit. 2011-07-16] *Dostupné z WWW: <<http://www.lonelyplanet.com/maps/africa/botswana/>>*.
- Lonely Planet (2011). Map of Namibia. [online]. 2011 [cit. 2011-07-16] *Dostupné z WWW: <<http://www.lonelyplanet.com/maps/africa/namibia/>>*.
- Lonely Planet (2011). Map of Zimbabwe. [online]. 2011 [cit. 2011-07-16] *Dostupné z WWW: <<http://www.lonelyplanet.com/maps/africa/zimbabwe/>>*.
- SA Parks (2009) Maps of South Africa National Parks. [online]. 2009 [cit. 2011-07-10] *Dostupné z WWW: <http://www.saparks.com/resources/map_sa-parks.htm>*.
- Southern African Development Community(2011). Years of Progress. [online]. 2011 [cit. 2011-07-013] *Dostupné z WWW: <<http://www.sadc.int/>>*.
- South Africa National Parks (2011) Garden Route (Tsitsikamma, Knysna, Wilderness) National Park. [online]. c2004-2010 [cit. 2011-06-30] *Dostupné z WWW: <http://www.sanparks.org/parks/garden_route/>*.
- UNSTATS (2011). Geographical region and composition. c2010 [cit. 2011-07-15] *Dostupné z WWW: <<http://unstats.un.org/unsd/methods/m49/m49regin.htm#africa>>*.
- The World FactBook (2011). Africa. 2011 [cit. 2011-07-15] *Dostupné z: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/wfbExt/region_af.html/methods/m49/m49regin.htm#africa>*. ISSN 1553-8133.

